

DAINA APIE

BIRUTĘ LENKIŠKAI ☉ *Jūratė Petrikaitė*

Ant krašto marės, Palangos miestelėj,
Kurį išplėšė mūsų neprieteliai,
Yr didis kalnas, Biruta vadintas,
Žalioms pušelėms viršuj apsvadintas.

Ten, kur laiminga žemė buvo mūsų,
Kol buvom ponais ir gudų, ir prūsų,
Viežlyva, skaisti kaip rožė ir rūta
Kunigaikštienė gyveno Biruta.

S. VALIŪNAS. „BIRUTĖ“.

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje yra saugomas rankraštis, kuriame yra užrašyta daina „Birutė“, žodžiai Silvestro Valiūno¹. Šis rankraštis jau ne kartą buvo pastebėtas lietuvių literatūros ir lietuvių muzikinės kultūros tyrinėtojų, jo faksimilės yra skelbtos spaudoje.

Lietuvių literatūros tyrinėtojus rankraštis sudomino dviem aspektais. Vienu atveju jis svarbus poeto Silvestro Valiūno (1789–1831) biografijos ir kūrybinio palikimo tyrinėtojams, nes „Birutė“ – tai S. Valiūno poezijos kūrinys². Kitu atveju rankraštis reikšmingas ir įdomus literato, lietuviškų kalendorių leidėjo Lauryno Ivinskio (1810–1881) gyvenimo ir švietėjiškos veiklos tyrinėtojams, nes jis yra priskiriamas L. Ivinskiui³. Lietuvių muzikologų darbuose nuorodą į šį rankraštį galime rasti vėl per L. Ivinskį, kuris yra jame nurodęs dviejų dainų „Birutė“ melodijų autorystę⁴.

Pakartotinai nagrinėjant rankraštį, iškilo keli klausimai. Kas galėtų būti dainos „Birutė“ muzikos autorius? Ar ne toks ryškus to meto kompozitorius, ar atlikėjas (vargonininkas, pianistas), ar šiaip muzikos mėgėjas, grojęs koku nors instrumentu? Juk rankraštyje daina „Birutė“ pateikta kaip liaudies dainos išdaila, skirta dai-

¹ „Birutės“ tekstas (lenkų kalba) ir natos. Lauryno Ivinskio nuorašas. 1851.XI.10, Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 9, b. 1918.

² *Mikšytė R.* Silvestras Valiūnas. Vilnius, 1978, p. 177–200.

³ *Ivinskis L.* Raštai. Sudarė R. Mikšytė. Vilnius, 1995, p. 422, 423, 560; *Petkevičiūtė D.* Laurynas Ivinskis. Vilnius, 1988, p. 171–173.

⁴ *Landsbergis V.* Senieji dainiai // Pergalė. 1977, nr. 5, p. 150.

nuoti ir pritarti fortepijonu. O gal kartais pavyktų rasti šio kūrinio autografa, nes turime L. Ivinskio ranka nurašytą nuorašą? Domino dar ir tai, kad dainos „Birutė“ poetinis tekstas po natomis parašytas ir lietuviškai, ir lenkiškai. Vadinas, „Birutė“ galėjo būti dainuojama šiom abiem kalbom.

Medžiagos, galėsiančios papildyti jau turimus duomenis apie šį rankraštį, buvo ieškota archyvuose ir bibliotekų rankraščių fonduose, kreiptasi į muziejus. Paieška būtų buvusi nesėkminga, jei ne pokalbis su Rietavo Oginskių kultūros istorijos muziejaus direktoriumi Vytu Rutkausku, kuris patarė pasikalbėti su Vilniuje gyvenančiu pianistu Andrzej Pilecki. Pokalbio metu A. Pilecki papasakojo apie Janiną Jutkevič, kurią girdėjo dainuojančią dainą „Birutė“ ir pasiūlė kreiptis į muzikologę Kariną Firkavičiūtę ir ambasadorę Haliną Kobeckaitę.

H. Kobeckaitės atmintyje yra išlikusių daug įvairių dainų. Tarp jų ir „Birutė“, kurią prisimena dainuojamą iš įvairių šaltinių. Pirmieji prisiminimai apie „Birutė“ siekia vaikystės laikus. Ją dainuodavo mama, o ji mėgdavo dainuoti dirbdama įvairius darbus: ir lygindama, ir skusdama bulves, ir vaiką sūpuodama.

„Birutė“ dainuodavo ir teta Janina, tėvo Simono Kobecko jauniausia sesuo J. Jutkevič-Kobeckaitė⁵.

„Birutė“ buvo dainuojama ir H. Kobeckaitės anytos Anos Firkovič-Mickevič namuose. A. Firkovič-Mickevič tikrai sugebėdavo suburti savo namuose jaunimą, kuriam vakarais tuo metu, kai nebuvo nei televizijos, nei kino, nei kitokių užsiėmimų, pagrindinis pasilinksminimo būdas buvo būtent vakarėliai. Vakarėlius rengdavo namie. Jaunimas visada susirinkdavo namo, kuris yra Trakuose, verandoje. Ir visi žinojo, kad šeštadienį ir sekmadienį jaunimas susirenka ir dainuoja. A. Firkovič-Mickevič vaikai, du broliai Mykolas ir Romualdas, grojo bandža arba gitara, arba mandolina ir akompanuodami visada dainuodavo įvairias dainas: ir karaimiškas, ir lenkiškas, ir rusiškas. Kaip prisimena H. Kobeckaitė,

⁵ „Pakalbėti apie „Birutę“ paskatinusi J. Jutkevič turėjo didelį potraukį menams ir buvo labai artistiška asmenybė. Ir jos polinkis į meną atsiskleidavo labai įvairiai. Gyvendama Vilniuje, ji dalyvavo pensininkų ansamblyje, kuris dainuodavo ir koncertuodavo buvusiuose Respublikiniuose profesinių sąjungų kultūros rūmuose. Prieš gyvenimo pabaigą, gyvendama Gerontologijos centre, J. Jutkevič dalyvaudavo ten gyvenančių žmonių įvairių švenčių proga rengiamuose vakarėliuose. Ji sau mėgdavo kepuraites, darydavo įvairiausias kaukes, stengdavosi labai pasipuošti ir pasirodyti. Centro gydytojai ir gyventojai ją iš tikrųjų labai mylėjo ir visada tuose vakarėliuose prašydavo, kad ji dainuotų. Ir kai tik tokia proga pasitaikydavo, tai ji atlikdavo visą savo repertuarą, visas dainas, kurias mokėjo. Kai jos sveikata sušlubavo ir ji nebegalėjo dalyvauti vakarėliuose, tuomet, kai tik tai kas nors ateidavo ją aplankyti, jos pasisveikinimas visados būdavo daina. Ir ji tuojuo pradėdavo dainuoti kokią nors, jos supratimu, labiausiai tam žmogui pritaikytą arba tinkančią dainą. Kai mes ateidavome su dukra, tai ji iš karto prisimindavo lopšines, kurias dainuodavo, kai dukra buvo maža ir kai mes gyvenome viename name. Ir tai reiškė tokį ženklą, savotišką to žmogaus atpažinimą. Kad ji tikrai žino, kas pas ją atėjo ir kaip ji su tuo žmogumi yra susijusi“ (iš pokalbio su H. Kobeckaitė, 2007-02-06).

nors pati tuose vakarėliuose nedalyvaudavo, nes buvo jaunesnės kartos atstovė, bet šitas dainas girdėdavo aplinkui vaikščiodama ir, be to, žino apie jas ir iš pasakojimų. „Birutė“ irgi buvo tame repertuare. Pasak H. Kobeckaitės, „Birutė“ visada girdėjusi dainuojamą tik lenkiškai. Ir buvo žinoma, kad tai yra lietuviška daina, išversta į lenkų kalbą. Karaimiškai šita daina nebuvo dainuojama, nors kai kurios kitų tautų liaudies dainos buvo išverčiamos į karaimų kalbą ir dainuojamos karaimiškai⁶.

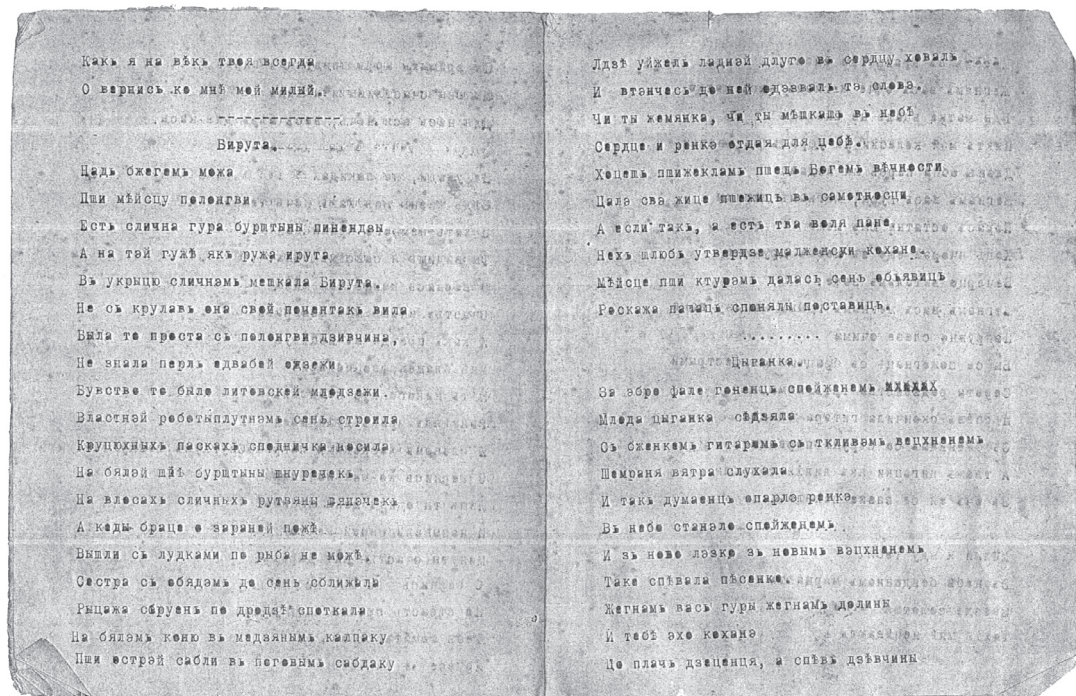
„Birutė“ dainuodavo ir H. Kobeckaitės vyro sesuo Lidija Maškevič-Firkovič, kuri ir dabar gyvena Trakuose ir puikiai prisimena tą dainą⁷.

Kai nuvykau į Trakus, L. Maškevič-Firkovič pasakojo, kad yra gimusi karaimų šeimoje ir visą laiką su tėvais gyvenusi Trakuose. Pradžioje mokėsi lenkiškoje mokykloje Trakuose, vėliau – gimnazijoje Vilniuje. Firkovičių šeimos, iš kurios kilusi L. Maškevič-Firkovič, namuose dažnai skambėjo muzika: tėvas grojo mandolina, mama – balalaika. Visada buvo dainuojama: labai gražiai dainavo mama, ir vaikai buvo pripratę prie dainos. Namas, kuriame ir dabar gyvena L. Maškevič-Firkovič, visada buvo vadinamas dainų namu, nes visada skambėjo muzika ir dainos. Daug dainų dainuodavo karaimiškai, ypač švenčių metu, kai ateidavo ir atvažiuodavo giminės iš Vilniaus ir Varšuvos. Be karaimiškų dainų, buvo dainuojama ir lenkiškai, ir lietuviškai. Dainą „Birutė“ L. Maškevič-Firkovič girdėdavo dainuojamą savo mamos, iš kurios ją ir išmoko. „Birutė“ dainuodavo ir močiutė iš mamos pusės, nes ją, matyt, buvo išmokusi iš lenkų, kurie gyveno Trakuose. L. Maškevič-Firkovič išsaugojo dainų sąsiuvinį, kuriame yra ir „Birutės“ lenkiškas tekstas jos mamos spausdintas rašomąja mašinėle dar senąja rusų ortografija. Tekstas spausdintas apie 1918 m. Rusijoje, nes mama, prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, 1914 m., išvažiavo į Rusiją, o 1920 m. grįžo į Lietuvą. Papasakojusi apie šeimą ir parodžiusi dainų sąsiuvinį, L. Maškevič-Firkovič padainavo „Birutė“ lenkiškai ir kelias karaimiškas dainas, kurias ir įrašiau⁸.

⁶ „Rusų liaudies daina „Я ви́дел березку́, скло́нилась она́“ buvo labai populiari. Ir šita daina buvo išversta į karaimų kalbą. Visada girdėjau ir mamą, ir anytą ją dainuojančias karaimiškai“ (iš pokalbio su H. Kobeckaite, 2007-02-06).

⁷ „Firkovičių šeima buvo labai muzikali. Tai šeima, kurios namuose nuolat skambėdavo įvairi muzika ir įvairios dainos. Ir mama (mano anyta A. Firkovič-Mickevič), ir vaikai – du broliai ir dvi seserys – labai gražiai dainavo. Beje, mano anytos sesuo gyveno Varšuvoje ir jos duktė Halina Mickevič buvo garsi Varšuvos operos dainininkė (sopranas). Kai atėjau į šitą šeimą, tai H. Mickevič jau nebedainavo Varšuvos operoje, bet ji buvo žinoma Varšuvoje kaip vokalo pedagogė. Taigi, matyt, visas mano anytos Anos Firkovič-Mickevič šeimos muzikalumas bus atėjęs iš Mickevičių šeimos“ (iš pokalbio su H. Kobeckaite, 2007-02-06).

⁸ „Birutės“ variantas lenkų kalba publikacijos autorės užrašytas 2007 m. Trakuose, garso įrašas perduotas saugoti Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyviui [MFA A 202 (2, 2a)].

DAINA „BIRUTĖ“. TEKSTO FAKSIMILĖ IŠ A. FIRKOVIČ-MICKEVIČ DAINŲ SĄSIUVINIO.

„Birutė“ – literatūrinės kilmės daina, kurioje aptasakojamas kunigaikščio Kęstučio ir Palangoje gyvenusios vaidilutės Birutės susitikimas, minimas jų sūnus Vytautas, Lietuvos didysis kunigaikštis, kuriam valdant karaimai atvyko ir iškūrė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Trakuose užrašyto „Birutės“ varianto tekstas – Liudviko Jucevičiaus (1813–1846) išversto ir 1839 m. išspausdinto „Birutės“ vertimo į lenkų kalbą sutautosakėjęs variantas, kuris palyginti su L. Jucevičiaus vertimu, yra trumpesnis, tik 28 eilučių. Modifikacijos – eilėraščio poetinio teksto kupiūravimas, žodžių pakeitimai – būdingos literatūrinės kilmės dainoms.

Šio „Birutės“ varianto melodija, jaučiama, buvusi paveikta lenkų giesmės „Boże, coś Polskę“ įtakos. Tai nesunkiai paaiškinama, nes ši lenkų tautinė giesmė buvo paplitusi Lietuvoje 1861–1863 m. Jos melodija taip pat buvo pritaikoma giesmėms ir kitoms lietuvių dainoms⁹.

Lietuviškai dainuojama S. Valiūno „Birutė“ yra mėgstama ir paplitusi visoje Lietuvoje. L. Maškevič-Firkovič pateiktas „Birutės“ variantas lenkų kalba nors ir yra retas, tačiau patvirtina prielaidą, kad „Birutė“ dainuojama ir lenkiškai, tuo taip pat liudijamos lietuvių, lenkų ir karaimų kultūrų sąsajos.

⁹ M. B-ka. (Biržiška M.) Boże, coś Polskę // Lietuviškoji enciklopedija, t. 4. Kaunas, 1936, p. 450–452.

TRAKŲ KARAIMŲ BENDRUOMENĖS NARIAI, MINIMI PUBLIKACIJOJE

Ana Firkovič-Mickevič, g. 1902 m. Trakuose ir ten mirusi 1990 m.

Mykolas Firkovičius, g. 1924 m. Trakuose, miręs 2000 m. Vilniuje.

Romualdas Firkovičius, g. 1933 m. Trakuose.

Janina Jutkevič-Kobeckaitė, g. 1916 m. Trakuose, mirusi 2006 m. Vilniuje.

Halina Kobeckaitė, g. 1939 m. Trakuose.

Simonas Kobeckas, g. 1911 m. Trakuose, miręs 1985 m. Vilniuje.

Eugenija Kobeckienė-Dubinska, g. 1911 m. Trakuose, mirusi 1987 m. Vilniuje.

Lidija Maškevič-Firkovič, g. 1922 m. Trakuose.